

ITAMAR MAKHPOUD HALEVI

RABBI AND MOZ

ROSH KOLLEL AND BEIT MIDRASH "TEFILLAH LE'MOSHE"
AUTHOR OF TOEFOT REEM AND KDUSHAT ISRAE

איתמר מהפוד הלוי

אב"ד ומו"צ

ראש כולל ובית מדרש "תפילה למושה"
מחה"ס תועפות ראם ב"ה, שו"ת ברית הלוי
ב"ח קדושת ישראל ועוד

בס"ד יום כה אדר תשפ"א

לכבוד ידידי היקר והנעלה, חסיד שבכהונה, חריף ובקי, כהן שדעתו יפה, חיכו ממתקים וכולו מחמדים הרב הגאון רבי גמליאל ב"ר אלחנן הכהן רבינוביץ שליט"א.

במאי דבדיק לן האם אפשר לצאת שלוש סעודות בשבת כשאוכל שני סעודות בלילה וסעודה אחת ביום וזה נוגע למעשה לשבת ערב פסח את"ד. הנה ממקומו הוא מוכרע מדאיתא בגמ' (פסחים יג.) ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבעריין את הכל מלפני השבת, ושורפין תרומות טמאות תלויות וטהורות ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות, כדי לאכול עד ארבע שעות, דברי רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא שאמר משום רבי יהושע, ופרש"י (ד"ה מזון שתי סעודות) וז"ל: "ולא שלוש, דכל שלוש סעודות דשבת ערבית שחרית ומנחה וערב פסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה". והשתא אם איתא שיוצא ידי חובת סעודת שבת בשתי סעודות בלילה וסעודה אחת ביום, א"כ הול"ל ומשיירין מן הטהורות מזון "שלש" סעודות, אלא על כרחך דלא מהני מידי, וע"ע לרש"י בספר האורה (ח"א סי' נה).

ובפרט מוכח כן למאי דכתב המאירי פסחים שם וז"ל: "ולענין מה שצמצמו בשיעור זה לשתי סעודות ולא הוזכרה סעודה שלישית, מפני שסעודה שלישית אינה אלא במנחה, ודחוייה היא ביום זה מתורת איסור מצה לדעתנו". וכונתו רצויה, דגם על פירות הרבה ושאר דברים אסור מן המנחה ולמעלה, וזה ג"כ כונת רש"י שכתב: "וערב פסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה", דמיירי באכילת שאר דברים, דלאכול חמץ הוא איסור כבר אחר ארבע שעות ולא רק מהמנחה ולמעלה.

ועוד י"ל דכונת רש"י והמאירי לומר, דגם לאכול מצה כדי לקיים סעודה ג' אינו יכול ולא אמרינן דבמקום מצוה לא חשיב כאילו בועל ארוסתו כיון שעושה זה מפני ההכרח וגם משום מצוה דסעודה שלישית, דלא התירו כיון דאסור לאכול מצה בערב פסח מחצות וכדעת הרז"ה (פ"ג דפסחים) והרא"ש (פ"ג דפסחים סי' ז) דהאיסור מתחיל מאיסור אכילת חמץ משש שעות ולמעלה, ועיי' בראבי"ה (ח"ב פסחים סי' תנב) שרצה לפרש דמה דתני בתוספתא ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערים את הכל מלפני השבת ואופה לו מצה מערב שבת, היינו שאופה מצה כדי לאכול בשבת בסעודה שלישית משום מצוה אם ירצה עיי"ש. וכ"מ בתמים דעים (סי' רמה) בשם ריצ"ג ובכתוב שם לראב"ד על הרי"ף (פסחים ה:). או שמא כונתו למנחה גדולה ואז זמן סעודה שלישית ואסור לאכול חמץ ולהקדים לבוקר אי אפשר כיון דלא מטא זמנה.

ולא קשה כלום מה שתמה בזה הקוב"ש (פסחים אות נז) וכן אין צריך למה שחידש מכח קושיא זו הגרש"ק בחכמת שלמה (סי' תמד) בחורפיה דיליה ותרב חכמת שלמה, דסעודת שבת עיקרה ערבית ושחרית ומנחה, ובערב פסח דאסור לאכול מן המנחה ולמעלה, א"כ לא חל כלל חיובא של סעודה שלישית וס"ל לרש"י דיוצא בחילוק סעודת שחרית מתורת השלמה אלא שאין זה

בתורת חיוב, כיון דבעיקר זמנו לא היה חיוב עיי"ש. ולא זכיתי להבין מה שייך חובת השלמה כשעוד לא הגיע הזמן. ועיי' בפני יהושע (פסחים יג.). ואינו מובן דאכתי אינו יכול לאכול רק עד סוף שעה רביעית וא"כ אמאי כתב רש"י רק משום דמן המנחה ולמעלה אסור, ואם כונת רש"י על מצה עשירה הנה אינו מובן דהא יכול שפיר לקיים במצה עשירה מזמן המנחה ולמעלה שהוא שש שעות ומחצה. ואולי ז"ל לרש"י דכיון דמספקא לגמ' (פסחים קז:) אם מיירי במנחה קטנה או גדולה, א"כ מזמן מנחה קטנה אינו יכול לאכול מצה עשירה. ועיי' בראש יוסף. ועיי' בהגהות מצפה איתן שדחק להסביר דכונת רש"י על חמץ נוקשה וס"ל דחמץ נוקשה מותר בערב פסח לולי מה דאסור מהמנחה ולמעלה כדי שיאכל מצה לתאבון עיי"ש וזה דלא כתוס' (פסחים ו: ד"ה משש) דחיטי קורדנייתא קשין והוה חמץ נוקשה שאינו אסור אלא מדרבנן ואפ"ה לא הוה קידושין משש שעות ולמעלה. וכבר קדמו בזה בצל"ח (פסחים שם ד"ה אלא דקשיא).

ובדרך אגב, יתכן דבקם מאוחר ביום שבת זו ועד שגמר להתפלל, הגיע כבר זמן איסור אכילת חמץ [ובדרך כלל ישראל קדושים וקמים להתפלל בנץ החמה כדי להספיק ולאכול סעודת שבת], יש לסמוך על זה ולהתיר לו לאכול מצה כיון דהאיסור לאכול מצה הוא דרבנן, ואילו חיוב סעודת שבת היא מהתורה ובצירוף דעת הרז"ה הנ"ל דס"ל דהאיסור מתחיל רק משש שעות, וכן דעת הראב"ה הנ"ל שהבינו בתוספתא דאופה מצות בשביל סעודת שבת וצ"ע.

שוב הראוני מציאה רבתי בחידושי מרן החת"ס פסחים בסופו הגהות על סדר השו"ע (סי' תמד סק"א עמו' קצו) כתב ליישב דברי רש"י בדרך מחודשת ורצה לחדש דרך אחר שעה עשירית לא יוכל לקיים סעודה ג' במצה דצריך לאכלה לתיאבון, אבל קודם שעה עשירית אם אין לו כלום כי אם מצה יאכל מצה דהאי איסורא דבועל ארוסתו הוי דרבנן בעלמא אפילו בועל מכ"ש מצה שהוא רק דמיון בעלמא ולא הוזכר בש"ס דידן, מכ"ש שיבטל הך מקמי סעודה ג' אי לא אפשר לו לעשותו באופן אחר עיי"ש. וא"כ יסמוך על זה לדינא.

ואולי יותר טוב שישרה מצה שלמה בכלי ראשון כדי לקיים לחם משנה ויסמוך על המתירים דאין בישול אחר אפיה, עיי' בשו"ע ורמ"א (סי' שיח ס"ה) ויאכל דלשו"ע הגר"ז יכול לאכלה בערב פסח, אף דגם דרך זו אינה פשוטה, דמלשון המג"א (סי' תעא סק"ח) מוכח דרק מפוררת ומבושלת שפיר דמי, כיון דאין ברכתה המוציא, אבל ביש בה כזית אסור, הגם שאין יוצא בה ידי כזית אכילת מצה כשהיא מבושלת וכבר עמד בזה בהגהת רעק"א שם ובהגהותיו על הדרך החיים (סי' קכ אות ד) ואכמ"ל. וגם זה מוכח לא כן ממה שמשיירין מזון ב' סעודות והתחבטו הראשונים כיצד יקיים סעודה שלישית ולא נתנו עצה "פשוטה" זו, ועל כרחך דאסור, וגם הראשונים לא תירצו קושיית התוס' (פסחים צט:): דמה יאכל אי מצה וכו' הא אפשר לאוקמה במצה מבושלת, ועיי' בשעה"צ (סי' תמד סק"א).

נהדר לדידן דברבינו יהונתן מלוניל שם כתב וז"ל: "ולא משייר שלש סעודות, דרוב שלוש סעודות ערבית שחרית ומנחה הם ובערב הפסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה. ואף על פי שיש מנהגים שונים, דיש שאוכלים שתי סעודות של יום שבת בשחרית עצמו ומפסיקין אותן בברכת המזון, ליכא להו קושיא מיהא, דכי היכי שלא יאריך על שולחנו ויעבור הזמן התירו לו שלא יעשה אותו יום שלש סעודות". וכזה מתבאר בספר המנהיג (הל' שבת).

הנה כי כן חזינא דבשבת זו ליכא כלל סעודה שלישית וס"ל שאינו יוצא בפירות או מיני תרגימא גם לא ס"ל כראשונים שיכול לחלק סעודת שחרית לשנים כיון שהיא קודם חצות וכמ"ש כדכתבו התוס' (שבת קיח. ד"ה במנחה), ולסוברים דמהני צ"ל דהא דמשיירין שתי סעודות היינו דכיון שאוכל הכל שחרית חשיב כסעודה אחת כדכתבו התוס' וכזה כתב בספר יראים (סי' שא) דשתי סעודות היינו שתי שביעות והו"ד נמי בספר הרוקח (סי' רסז) ובהגהות מרדכי (שבת סי' תסא). וכ"כ בחידושי מהר"ם חלאוה (פסחים יג.). וז"ל: "והא דלא חשיב לה, משום דלענין שיור סעודה שניה היא, כיון דאין שהות ביניהן וכבר הוא שבע".

גם יעויין בספר המאורות (שבת קיז:): וז"ל: "ויש שהקשה אם איתא דאפילו בבוקר יש לנו להפסיק בין סעודה לסעודה לברכת המזון כשחל שבת בערב הפסח, היכי אמרינן בגמרא דמשייר מן החמץ מערב שבת מזון שתי סעודות, הוה ליה למימר ישייר מזון שלש סעודות. וזאת אינה קושיא, דהתם לא איירי אלא שישיר כדי שיעור מה שיאכל מן החמץ די שבעו בבוקר והוא שיעור סעודה אחת, אבל מכל מקום יש לו להפסיק בה ולחלקה לשנים. עוד יש לומר כי כדי שלא ימשך יותר מדאי על שולחנו ולא ליגע באיסור שעת אכילת חמץ, אין לו לעשות סעודה שלישית וכן ראוי לעשות".

ופשוט דס"ל להני ראשונים שדחקו בזה הוא משום דאינו יכול לקיים סעודה ראשונה לפני התפילה וקרוב לסוף שעה רביעית יאכל סעודה שניה ואז הוי חילוק סעודות ממש, דליתא דהאיך נתיר איסור אכילה קודם התפילה דלא תאכלו על הדם משום סעודת שבת אף דהו דאורייתא, והא אפילו איסור אכילת מצה בערב פסח שהוא רק דרבנן לא התירו כ"ש איסור חמור זה דלא תאכלו על הדם, ואי משום שיכול להתפלל בשעת הדחק כזו משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה דהיינו משיראה את חבירו בריחוק ד' אמות כדאיפסק בשו"ע (סי' פט ס"ח) ואחרי כן יאכל סעודה אחת ואת השניה יאכל לפני סוף זמן איסור אכילת חמץ, צ"ל דלא רצו לתקן תקנה כללית כן להתפלל מעלות השחר.

ועיי' בתוספות רבינו פרץ (פסחים שם) שמוכיח דאי אפשר לעשות סעודה ג' בשחרית, דא"כ אמאי אינו משייר מזון ג' סעודות ויאכל כדי שובעו סעודה ראשונה בשעה ראשונה בשחרית וסעודה שנייה בד' שעות עיי"ש, וחזינא מדבריו דבשעה שניה ובשעה ד' אכתי אינו כדי שובעו, ולכן מוכיח רק ממה שיכול לעשות בשעה ראשונה ושעה ד', ולא איתפרש בדבריו האם כונתו להתיר להתפלל בעלות השחר ולאכול בסוף שעה ראשונה ודלא כנ"ל. דלומר דכונתו שיתפלל שמונה עשרה בנין החמה ויאכל אחר התפילה בתוך שעה ראשונה מהנץ והיא היא שעה ראשונה דקאמר, וס"ל דשעות היום מנינן מהנץ החמה כשיטת הלבוש וכמה מרבוותא, ליכא למימר הכי, דהרי בתוספות רבינו פרץ (שם יב:) גבי אחד אומר קודם הנץ החמה ואחד אומר אחר הנץ החמה עדותן בטלה מקשה מהגמ' לעיל דקאמרה דיהבינן להו מתחילת שעה ראשונה עד סוף חמש, הא ליכא למימר דמיירי בשעה ראשונה דהיא קודם הנץ ובין קודם הנץ לאחר הנץ לא טעו אינשי, הנה כי כן חזינא דשעה ראשונה היא קודם הנץ וזה כדעת התוס' (שם יא: ד"ה אחד) דתחילת שעה שניה היא קודם הנץ דמזה הוכיח המנחת כהן (מבוא השמש מאמר שני פ"ו) דמנינן השעות מעלות השחר ולא מנץ החמה וצ"ע.

נהדר לדידן, דעכ"פ חזינא מזה דס"ל להני רבוותא דמבטלין סעודה שלישית, ואם איתא, אמאי, הא יכול לאכול שתי סעודות בלילה וסעודה אחת ביום, וע"כ דמדינא דגמרא אינו יוצא בזה כלל ידי חובה. וצ"ל דלא דמי למה שיכול לצאת ידי חובת ג' סעודות שלשתן ביום וכדכתבו התוס'.

(פסחים קא. ד"ה ובקידושא) בהא דאמר אביי כי הוינן בי מר הוה מקדש לן ואמר לן טעימו מידי, דילמא אדעייליתו לביתייכו מתעקרא לכוון שרגא ובקידושא דהכא לא נפקיתו, דאין קידוש אלא במקום סעודה, דמה שלא היה מקפיד על סעודת שבת שלא לאכול בלא נר, היינו משום שיוכלו לעשות למחר שלש סעודות וכ"כ בחידושי הריטב"א.

וז"ל חידושי תלמיד הרשב"א שם: "ורבינו נר"ו תירץ לי, דמכל מקום אינו מחויב לאכול בלילה אלא אם רצה ממתין עד למחר, שאף על פי שהוא צריך לאכול ג' סעודות, מכל מקום יכול הוא להשלימן מתי שירצה בכל יום השבת, שאין חיובן ערב ובוקר וצהריים לדעת המפרשים. וגם זה צריך לעיין, דאם כן טעה בלילי שבתות או ביום השבת ולא הזכיר של שבת לא יהא חוזר, כיון שאינו מחויב עכשיו בפת. ויש לומר כיון שעכשיו אכל ונפטר בכך מידי אכילת שבת זו, הילכך חייב הוא לחזור דזו היא אכילתו המחוייבת". וכ"ד הרא"ש (פ"י דפסחים סי' ה), וכ"פ הרמ"א (סי' רצא ס"א) וז"ל: "ומי שלא אכל בליל שבת, יאכל שלוש סעודות ביום השבת", וכן סמך ע"ז המג"א (סי' רעד סק"ב) עכ"פ במקום אונס, עיי' בפמ"ג שם ובמשנ"ב (סק"ט) ובמג"א (סי' רמט סק"ו) ובביאור"ל שם (ד"ה מותר), וא"כ חזינא שאף סעודה ראשונה יוצא כשאוכלה ביום, א"כ נימא דהו"ה דיכול לאכול ב' סעודות בלילה ואחת ביום.

אבל הא, כל זה אינו, דהרי הוכחנו דאינו יוצא אף בשעת הדחק, דאם איתא היה להם לתקן סעודה שלישית בער"פ חל להיות בשבת כנ"ל, וע"כ דלא מהני אף בשעת הדחק ואונס. ובהיותי בזה קשה לי לפי כל הני ראשונים שיכול לאכול סעודת שבת ביום ואף לכתחילה, א"כ מאי פסקא דתנן (כתובות סד): ואוכלת עימו מלילי שבת ללילי שבת למ"ד בגמ' (להלן סה): דהיינו אוכלת ממש, הא יכול לאכול ביום סעודת שבת. וצ"ל דביום הוא תשלומין דליל שבת ולכן העיקר הוא לילה.

ובאמת נבוך אני בזה, לראשונים דזמנה של סעודה שלישית רק אחר חצות ולפני כן אינו יוצא ידי חובה, א"כ חזינא דיש זמן קבוע לכל סעודות שבת ואמאי יוצא ידי חובה של סעודת לילה כשאוכלה ביום, ומוכרח לומר דאה"נ אותם ראשונים ס"ל דאינו יוצא סעודה דלילה ביום וכדמשמע נמי מריהטת לשון הרמב"ם (הל' שבת ל, ט) שיש לה זמנים קבועים וכמ"ש שם המגיד משנה וכן מתבאר למעיין בספר הישר (חלק החידושים סי' חצ"ר) וצ"ע, ולא בדקתי בדבריהם אם ימצאו סתירות רק כתבתי לפום ריהטא.

וצ"ל בשיטתם, דיתרצו על הא דלא היה מקפיד על סעודת שבת, כתירוץ בתרא דתוס' דיוכלו לאכול במקום שיש שם נר ואין יין. ולפי דבריהם פשוט גם שסעודת הבוקר יכול לעשותה רק עד חצות ולא אחרי כן. ולכאורה לראשונים שיכול לקיימה אף קודם חצות או לחלק סעודת שחרית לשנים חזינא דאין סדר וזמן קבוע להם, אלא העיקר שיאכל בשבת ג' סעודות וזה גם הסברא שלדעתם יוצא ידי חובת סעודת ראשונה כשאוכלה ביום, וא"כ הו"ה שיוכל לקיים שתי סעודות בלילה וסעודה אחת ביום וצ"ע.

אבל הא מוכרח ממה שהוכחתי מתלמוד ערוך ומהראשונים גבי ער"פ שחל להיות בשבת שלא יוצא כה"ג ידי חובה, וא"כ מוכרח לומר דסעודות היום היא העיקר כיון דעיקר ילפוטא דחיוב ג' סעודות הוא מקרא דאכלוהו היום כי שבת היום לה' וכדאיתא בגמ' (שבת קיז): ולכן שפיר לא יכול לעשות שתי סעודות בלילה. גם יתכן שאין לדמות כלל מה דיש לסעודת הלילה תשלומין ביום, אבל לסעוד שתי סעודות בלילה אי אפשר כיון שאינו בא לתשלומין כיון דלא הגיע זמנה

עדיין, אך מהראשונים הנ"ל שכתבו כן אהא לא הקפיד עליהם על סעודה בלילה מוכח שהוא דין לכתחילה ואינו רק מדין תשלומין במקום אונס, ברם י"ל דכיון שהוא רק דילמא מתעקר לכו שרגא ואינו ברור ומוכרח שיהיה לא הקפיד על זה ומוכרח שהבין כן המג"א שכתב בסו"ד ביש קצת אונס לדחות הסעודה למחר, אך י"ל דכתב כן לפי דחשש לתירוץ השני דתוס' וצ"ע. וכתבתי כ"ז שלא בעיון כדי הצורך אך לגודל הטירדות אקצר.

ידידו אוהבו

